

Dr. Magyar Károly és a kamondi gazdaság

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum számára összeállította:

Órffy László tudományos csoportvezető

Dr. Magyar Károly, a gazda

A gazdaság ismertetését megelőzően szükségesnek tartom előbb tulajdonosát és egy személyben gazdáját: Dr. Magyar Károlyt bemutatni.

A Veszprém megyei Kamondon született 1869. július 24-én. Középiskolai tanulmányait Kalksburgban és Kalocsán, az egyetemet a bécsi és a budapesti tudományegyetemek jogi fakultásán végezte. Az ügyvédi vizsga letétele után a Magyaróvári Gazdasági Akadémián két szemeszterben képezte tovább magát.

Itt a következő tantárgyakat hallgatta:

általános növénytermesztés
talajismeret
földmértan
kertészet és szőlőmivelés
különleges növénytermesztés
növénykórtan
erdészettan I. és II.
általános állattenyésztés
szarvasmarhatenyésztés
lótenyésztés
tejgazdaság
sertésenyésztés
juhászat
állatgyógyászat
nemzetgazdaságtan I. és II, statisztika
gazdasági technológia I. és II.
géptan és eszköztan
gazdasági építészettan
gazdasági üzemtan
jóságkezelésttan
gazdasági számviteltan

Kiváló tanárai közül a növénytermesztést Cserhádi Sándor, a nemzetgazdaság-, üzem- és jóságkezelést Hensch Árpád oktatta.

Vizsgáit kitűnő eredménnyel abszolválta.

Különböző országos és Veszprém megyei egyletek agilis szervezője, vezetője, tagja volt. Az általa megszervezett és 1907. április 28-án megalakult Devecservidéki Gazdakör elnöke, az

azonos című, negyedévenként megjelenő lapnak felelős szerkesztője, ennek hasábjain a nehéz háborús időkben is az eredményes mezőgazdálkodás lánglelkű buzdítója, községe és az egész devecseri járás gazdatársadalmának jóakaró, pártfogó vezére volt. A Veszprém megyei Gazdasági Egyesületnek 1908-tól alelnöke, 1917-től a haláláig elnöke, aktív vezetője volt.

Úttörő tevékenysége az egyedi termelési adatokon nyugvó korszerű állattörzskönyvezés, tenyésztés és takarmányozás terén megreformálta az egész ország szarvasmarhatörzskönyvezését. 1908 évi dániai és svédországi tanulmányutain gyűjtött tapasztalatai alapján megszervezte hazánk első tejtermelést ellenőrző egyesületét. Ez az ő elnöklétével, 6 birtokos összefogásával 1910. július 17-én Károlyházi Szarvasmarha Ellenőrző Egyesület néven Kiskamond székhellyel alakult meg, amelynek mindvégig ügybuzgó irányítója volt. Saját törzskönyvezett és TBC-mentesített tehenészetében a kitűzött elveket céltudatosan valósította meg. A szép példa nyomán alakultak meg az ország többi tejellenőrző egyesületei, majd a megyei szarvasmarhatenyésztő egyesületek.

A Károlyházi Szarvasmarha Ellenőrző Egyesület az ő irányításával önálló jogi személyiként működött az 1926/27-es gazdasági év végéig, amikor a Veszprém vármegyei Szarvasmarhatenyésztő Egyesülethez csatlakozott annak egyik önálló körzeteként, nevének megtartásával, de önállóságának feladásával.

Sokirányú alkotó, irányító és szervező munkásságának jellemzésekként, a dús választékból kiragadva néhányat, az alábbi funkcióit említeném meg:

a Veszprém vármegyei Baromfitenyésztő Egyesület,

a Veszprém vármegyei Talajművelő r.t.

a Veszprém vármegyei Gazdák Hadsegélyező Bizottsága,

a járási Mezőgazdasági Bizottság,

a járási Kórházi Választmány,

a járási Adófelszámolási Bizottság,

a Badacsonyi Hegyközség és

a Badacsonyi Kultúregyesület elnöke,

a Felső-dunántúli Szarvasmarhatenyésztő Egyesületek Szövetségének,

a megyei Gazdasági Egyesület Állattenyésztési és Tejelést Ellenőrző Szakosztályának alakulásától kezdve /1913-tól/,

a Marcalvölgyi Vizi-társulat alelnöke, majd elnöke;

az OMGE,

a Dunántúli Közművelődési Egyesület,

a Balatoni Szövetség,
az OKH,
a Felsődunántuli Körzeti Mg. Hitelszövetkezet és
a Jánosházai Hitelszövetkezet igazgató választmányi tagja;
a megyei és a járási Mezőgazdasági Bizottság,
a törvényhatósági gazdasági munkabizottság,
az OMGE Állategészségügyi Szakosztálya,
az OMGE Tejgazdasági Bizottsága,
a GEOSZ Végrehajtóbizottságának,
az Országos Szőlő és Borgazdasági Tanács,
a megyei Népművelési Bizottság,
az Országos Magyar Méhészeti Egyesület alapító,
a megyei Közigazgatási Bizottság,
a járási Útügyi Bizottság és
a hadigondozó összeírására alakított járási bizottság tagja volt.

A devecseri járás kisgazdáinak nagyrészt a Devecservidéki Gazdakör keretében sok előnyt harcolt ki: vető, növényápoló gépek, községi mérlegek közösségi beszerzésében, tenyészkülföldi állítások és díjazások úttörő megrendezésével. A somlói és a badacsonyi borok kedvezőbb értékesítésének elősegítése érdekében több ízben borvásárokat szervezett.

A hazai szövetkezeti mozgalom lelkes szószólója és felkarolója volt.

A Gazdakör keretében csoporttulajdonként beszerzett felszerelések, gépek az első lépést jelentették a mezőgazdaság szövetkezeti termelése felé. További lépés volt a melléküzemági termelésre megszervezett helybeli „Nagykamondi Kosárfonók Termelőszövetkezete”, amelynek választmányi tagságát is elvállalta. Tagja volt továbbá a Badacsonyborvidéki Szőlősgazdák Pinceszövetkezetének. Támogatta a falusi fogyasztási, értékesítési és hitelszövetkezeteket.

Közéleti tevékenysége azonban nem merült ki a mezőgazdasági és falusi szövetkezetek korszerűsítésében, előbbrevitelében, hanem a közegészségügy, a népjólét, a közművelődés, az útügy, a birtokrendezés és a közigazgatási igen sok területén is aktív részt vállalt kora problémáinak megoldásában. A devecseri kerület országgyűlési képviselőjeként interpellációkban emelte fel szavát és szolgálta az ország mezőgazdaságának egyetemes érdekeit.

1931. május 21-én bekövetkezett halálával a Dunántúl egyik igen lelkes és szüntelenül tevékenykedő, a közérdek javán munkálkodó egyénisége szállt a sírba.

Halála után a gazdaságot özvegye, leánya: Magyar Gizella támogatásával vezette, majd az – a gazdasági nehézségek miatt – 1938. február 27-én hatvanegy kis- és nagykamondi kiscgazdának kishaszonbérbe adta. 1944-ben ismét házi kezelésben került.

A gazdaság átfogó ismertetése

A birtok teljes területének mintegy 1/3 része Nagykamond, 2/3-a Kiskamond közigazgatási határába esett, így tehát a két községet kapcsolta össze. A lakóház, a teljes belső majorság és a külső major Kiskamondhoz tartozott, így a gazdaság telephelyének ezt tekintették, ahol a tulajdonos és családja is lakott. Ma a két kisközség egyesülés után a Kamond nevet viseli.

A devecseri járás/ Veszprém megye/ megyeszéli területébe esik, nyugati széle Vas megyével határos. Utóbbi rész mélyenfekvő, a Marcal árterülete, amit csak célszerű csatornázással, a Marcal-meder és a Marcal-csatornák folyamatos karbantartásával lehetett kultúrába venni, és lehet azóta is hasznosítani. E mélyenfekvő tözezes feketeföldek kaszáló területeinek kivételével az egész határ magasabban, de síkon fekvő talajai kavicsos öntvénytalajok, meglehetősen gyenge termőerejű homokos földek. A gazdaságot kiegészítette Badacsonyban mintegy 5 kh-as szőlőterület. A nagykamondi határrészben is volt szőlőtelepítés, amelynek termése elsősorban az állandó gazdasági cselédek kovenciójában kiadott borjuttatást biztosította. A középbirtok területén így a belsőségen kívül szántó, rét, legelő. szőlő és erdő művelési ágak egyaránt megtalálhatók voltak.

1931 évi adatok szerint a gazdaság művelési ágak szerint a következő területekből állott:

A terület megoszlása 1931 évi adat szerint:

Művelési ág:	m. hold	n.öl	Ha	m ²	%
Belsőség, major, kert, szérü	16	334	7	257	3,4
Szántó/ benne meg nem határozott terjedelmű szőlővel!/ Rét	272	598	117	6098	57,5
Legelő	34	717	14	9322	7,3
Erdő/ legeltetéssel is haszn./	32	506	13	9931	6,9
Szegély- és kitöltőfásítások	89	706	38	6662	18,9
Vasut és környéke	3	658	1	5314	0,7
Csapások, utak, csatornák, árkok	3	712	1	5509	0,8
Összesen	21	69	9	884	4,5
	473	700	204	3977	100,0

Az 1938 évi haszonbérbeadás idején a legutolsó kataszteri felmérés szerint a megoszlás az alábbi képet adta:

A terület megoszlása 1938 évi adat szerint:

Művelési ág:	m. hold	n.öl	Ha	m ²	%
Szántóföld	222	722	128	127	63,6
Kert	3	741	1	9929	1,0
Rét	31	776	18	1185	9,0
Szőlő	-	975	0	3507	0,2
Legelő	11	909	6	6570	3,3
Erdő	69	774	39	9854	19,9
Fanet	10	799	6	420	3,0
Összesen:	349	896	201	1592	100,0
A bérletből kivont területek: -	26	75	14	9890	
Bérbeadott terület:	323	821	186	1702	92,5

Megjegyzés: az 1931 évi hagyományos térmérték: magyar hold= 1200n.öl! Az összehasonlításhoz jó alapot szolgáltat a ha-m² –ek-ben kifejezett terület és az összterület százalékában kifejezett részarány.

Az 1931. és 1938 évi adatok közötti eltérések főként az új kataszteri felmérések az eredménye. Tudomásom szerint a felmérést megelőzően a kamondi szőlő területe több holdat tett ki. A felsorolt adatokban a badacsonyi szőlő nem szerepel.

Közigazgatási helyzet, közgazdasági viszonyok

Kis- és Nagykamond község / a jelenlegi Kamond / Veszprém vármegye / megye / devecseri járásának nyugati határszélén terül el. Mindkettő a Kerta-i körjegyzőséghez tartozott. A körjegyzőséget a Jánosháza- Pápa országúton lehetett megközelíteni. A terület a somlóvásárhelyi / későbbi devecseri / országgyűlési képviselői kerületbe esett. Mindkét községben falusi bíró képviselte a közigazgatást. Ezeknek külön pecsétnyomójuk is volt.

Mindkét község postáját a Kiskamondon telepített Postaügynökség kezelte. Ez naponta Bobáról kapta és oda továbbította a küldeményeket. Önálló telefonközpontot is kezelt. A táviratokat telefonon vette és adta le.

A két községen keresztülhaladó közut Dabróka Csárdától Bobára vezetett. A Boba felé vezető szakasza keresztezte a Marcalt és csatornáit, az árvíz sokszor veszélyeztette, meg is rongálta hidait. Dabrókától a Vas megyei Karakón át lehetett a legközelebbi nagyobb községbe: a 8 km távolságra eső Jánosházára eljutni.

Itt számottevő kézműipar és kereskedelmi hálózat volt, gyógyszerárat és hitelszövetkezetet is találhattunk. Boba vasúti csomópont / jelentéktelen községgel /, ahol a Budapest-Székesfehérvár – Celldömölk – Szombathely vasútvonal Ukk felé ágazott el. A községek vasútállomása mégsem Boba, hanem Boba – Székesfehérvári vonal következő megállója: Kerta volt, amely a gazdaság keleti végében lévő erdőterületet átszelő vasútvonalon, közel annak határához települt. Ez a vasútállomás az érdekelt községek és birtokosok 20,000 Korona hozzájárulásával, valamint a kialakításához szükséges 2062 négyszögöl terület ingyenes átengedésével, Magyar Károly hathatós támogatásával létesült, majd állatrakodóval is kiegészült. A megállón személy- és teheráruforgalom volt. A vasútvonal a gazdaság keleti végében található erdőterületet osztotta ketté. Az állomás a gazdaságon végigvezető földes gazdasági főúton is elérhető volt, ami a távolságot igen lerövidítette. Közútja a Kerta községbe is elvezető pápai országút volt. Az állomás Kerta község és Kamond közé esik. A gazdasági út a vasútállomás megközelítésére általában alkalmas volt, azonban az erdők között télen a magas hó, sáros időben a vízállás akadályozta a zavartalan közlekedést.

A terület a már említett két vasútvonal „szárai” közé esik. Gyorsvonalat a már jelzett közúton Bobán lehetett elérni. A Boba- Ukk közötti vasútra Kemenespálfán lehetett felszállni, ami Boba és Jánosháza közé esik. Ezt a kis feltételes megállót / csupán személyforgalommal / csak a széles Marcál-bereken keresztül lehet megközelíteni, amely főként a tavaszi árhullámok idején gyalog kevésbé volt járható.

Állat- és kirakodóvásárt a legtöbb környező nagyobb községben tartottak. Ezek felsorolása hosszadalmas volna. Tenyészállatkiállításokat, díjazásokat és vásárokat – Dr. Magyar Károly indítására – Devecserben szerveztek. Kis kapacitású zöldségfelvevő piac Jánosházán alakult ki.

A 8. sz. főközlekedési út megépítése közelebb hozta a községeket az országos közúti forgalomhoz. Jánosháza, Devecser / Veszprém/ könnyebben megközelíthetővé vált. A pápai út kitorcolása erre ugyancsak a Dabróka Csárdánál van. Innen a 8. sz. műúton Devecser felé haladva, igen közel található a Nagykamond községhez tartozó Károlyháza puszta, ahol hazánk első szarvasmarha ellenőrző egyesülete alakult. Itt gazdálkodott Töpler Károly igen agilis gazda és állattenyésztő, aki az említett egyesület alelnöke és Devecser-vidéki Gazdaköz alelnöke is lett.

Épületek

Az épületek a belső major és a külső major egységébe zártan helyezkedtek el. Mindkét majorság zárt építési rendszerben épült, szilárd tégl- illetve kőfallal és kapukkal körülhatárolt, védett önálló egységet képezve. Még a pajtáskert is körülfalazott volt, ahol a szálás termények raktározását végezték. Közvetlenül a belsőmajorhoz csatlakozott, külön körülzárt udvarral a kúria és kiszolgálóépületei. Az összes épület helyenkint kővel kevert téglából épült. A tetőt cseréppel borították. A tehénistálló boltívesen készült, a padlások takarmány tárolására alkalmasak voltak. Az istállók padozata részben téglából, részben betonból, a jászlak részben betonból, részben fából készültek.

Felsorolásukat Dr. Magyar Károly halála után 1931-ban felvett leltár alapján végezzük el.

Épületleltár 1931 évben

Belső major

- 1./ Kastély és az azt kiegészítő baromfi- és sertésólak
- 2./ Üvegház dísznövények részére
3. / Méhes/ falazott, cseréptetővel, egyik oldalán nyitott, a kaptárak befogadására /
- 4./ Közös, a családot és háztartását kiszolgáló épület: istállóval a hintólovak részére, kocsiszín, présházzal, pincével, faházzal és almatárolóval.
5. / Jégverem, nádtetővel

6. /Lakóépület: egy ispánszobával, két vendégszobával, mosókonyhával és három cselédlakással.
7. / Tehénistálló 30 db tehénre, két takarmánykamrával, amelyekből az egyikben beépített hídmérleg, továbbá egy tejfeldolgozó helyiséggel.
8. / Két különálló istálló és közöttük szekérszín közös tető alatt. Mindegyikben 8 db szarvasmarhának vagy lónak hely, és mindegyikhez tartozott egy-egy takarmánykamra. Tetőzete magtár-padlás.
9. / Bognárműhely.
10. /Szín és „masinaház”, benne gépek, szecskavágó és törek. A gépeket az eléje telepített járgánnyal hajtatták meg.
11. / Kis-magtár 4 vagon gabonára. Földszintje raktár.
12. / Magtár 8 vagon gabonára.
- 13./ Cselédház négy család részére, ehhez tartozó istálló a cselédtehenek részére 7 tehénre és ólak.

Külső major

14. / Istálló 10 pár marha részére, szekérszín és egy cselédlakás, közös tető alatt.
15. / Szín a cséplőgép, szecskavágó és törek részére.
16. / Istálló 100 db birkára, 20 db növendékmarhára.
17. / Ispánlakás.
18. / cselédlakás két családra.

Mezőgazdasági eszközök, felszerelés

A holt leltári felszerelést az épületekhez hasonlóan az 1931 évben felvett leltár tükrében tudjuk számbavenni. Teljességhez természetesen kétségek férnek, mert az akkor jelentősnek nem ítélt leltári tárgyakat / göngyölegek, kézi szerszámok, alkatrészek stb. / nem tartalmazza.

Holt leltár 1931 évben

- 1 db Fordson traktor 22 lóerős
- 1 db két testű traktoreke
- 1 db négytagú traktortárcsa
- 1 db cséplőgép 6. sz. Nicolson gyártmány
- 1 db traktorhajtású daráló, Clayton & Shuttleworth gyártm.

1db kukoricamorzsoló egy csőre, kézi hajtással, Kühne gyártm.
1 db gabonarosta, Kalmár és Tsa gyártm.
1 db gabonaosztályozó triór, Kühne gyártm.
2 db lógereblye
2 db szecs kavágó, Kühne gyártm.
1 db „Duplex – Drill” 18 soros kombinált vető- és műtrágyaszórógép, Hofherr & Schrantz gyártm.
1 db 17 soros vetőgép, Kühne gyártm.
1 db 17 soros vetőgép, Clayton & Shuttleworth gyártm.
2 db fogatos fűkaszalógép, Kühne gyártm.
4 db lókapa
2 db járgány, fogatos hajtásra
1 db traktorhajtású körfűrész
1 db répvágógép
1 db lónyírógép
1 db tejhűtőgép
2 db fogaskerék-áttételű szőlőprés
1 db szőlőzúzógép
2 db szüretelőkád
1 db vizeslajt
2 db lovasszekér
1 db rugós /”féderes”/ tejeskocsi
7 db ökörszekér
12 db eke
9 db kéttagú fogas
2 db magtakaró fogas
2 db rétbورونا
2db favázás kultivátor
3 db fahenger
1 db gyalupad
1 db vonószék
1 db kerékszék + faragáshoz szükséges szerszámok
50 db új zsák
30 db használt zsák
3 db vízmentes ponyva
2 db tizedesmérleg /”mázsa”/ sulyokkal
1db százados hídmérleg
3 pár parádés lószerszám
2 db Esterházy kocsi
1 db zárt batár
1 db hintó
1 db vászontetejű hintó, „omnibusz”
1 db orosz típusú szán
206 akó ürtartalmú boroshordó

Az ismertett leltár is bizonyítja, hogy az akkori idők színvonalához és lehetőségeihez mérten korszerű felszereléssel rendelkezett a gazdaság. Az állati erővel vont kocsik és gépezetek / talajművelő, vető, betakarító és feldolgozó gépek, járgányhajtás közvetítésével / tekintélyes

szerepet töltöttek be. Ezen belül az igásállatok közül az ökröket részesítették előnyben, amint azt az állattartás fejezetében látni fogjuk. Ezt a gazdaság speciális adottságai határozták meg. A gazdasági táblák megközelítésére két keréken gördülő, vontatható kis hidakat használtak, amelyek ugyancsak hiányzanak a fenti leltárból.

Alkalmazottak és díjazásuk

A gazdaság 1917 év első felére készített konvenciójegyzékén a következő éves béresek szerepelnek:

- 1 fő gazda /ispán/
- 2 fő vincellér
- 1 fő kertész
- 1 fő személyszállító kocsis
- 2 fő igáskocsis
- 5 fő éves béres
- 4 fő ostoros
- 4 fő gulyás
- 1 fő kanász

összesen 21 fő éves béres.

A fentiekén kívül alkalmaztak aratókat a szántóföldön és hónaposokat a badacsonyi szőlőben. A gazdasági alkalmazottak dotációjában dominált a természetbeni díjazás. A harmincas évek helyzete szerint az alábbiakban ismertetem az egyes munkaköröket a gazdaságban és azok szokásos díjazásait:

Béresgazda / ispán / a teljes gazdálkodás minden területének alsó szintű vezetője volt. Javaslatokat tett a tennivalókra és eladásokra is; vadőri teendőket is alkalomszerűen ellátta. Járandóságai évente: 10q I. o. búza, 10q rozs, 2q I. o. árpa, 1800 n.öl felszántott illetményföld, az éves béresekkal azonos mértékű káposztás-, kenderföld és kert továbbá borjárandóság; 2 tehén és 1 tinótartás a mindenkori ökr- ill. tinókoszton, 2 sertéstartás, lakás a külső majorban valamint / az 1931 évi szerződésben / 60,- Pengő készpénz. A gabona- és készpénzjárandóság négy egyenlő részletben a naptári negyedévet követő napon utólag került kiadásra.

Évi béresek alkották a gazdaság munkásságának törzsét. Ide tartoztak az állatgondozók, fogatosok, a faragó-bognár, a kertész-méhész.

Javadalmuk gerincét ugyancsak a természetbeni juttatások: a „konvenció” adta. Évente kiadott járandóságuk: 4 q búza, 10 q rozs, 2 q árpa. 1200 n.öl felszántott illetményföld / szántóföld / . 200 n.öl kertiföld / a majornál / . 200 n.öl kaszáló a Marcal-berekben, 200 db „rézső” /tűzifa/: ennek téli fele akác, nyári fele szederfa /= eperfa/, 1/3-os répa földművelés igény szerinti nagyságban, 1 tehén- és borjútartás 1 éves korig, 1 anyakoca legelőntartása szaporulatával, baromfitartás; 10 liter bor és 60,- Pengő „fertyálpénz” /=”sóra való” /. A terményeket és a készpénzt ugyancsak negyedévenként egyenlő részletekben utólag kapták meg. A természetbeni juttatásokhoz tartozott még a lakás, az istálló és ól is.

1917-ből származó feljegyzés szerint az évi béresek gabonáját mérőben határozták meg és adták ki. Ez ½ hl-nél valamivel nagyobb termények köbözését szokták végrehajtani. Megtöltés után csapófával csapták le a szélénél magasabb szemestermény-felesleget.

Az átszámítás mérőről kilogrammra az alábbi volt:

1 mérő gabona= 49 kg búza
45 kg rozs
40 kg árpa

1917-ben egy év alatt az alábbi konvenciógabona járt az alkalmazottaknak beosztás szerint:

béresgazdának	10	mérő	búza	+ 20	mérő	rozs	+ 4	mérő	árpa
vincellérnek	10	"	"	+ 20	"	"	+ 4	"	"
kertésznek	10	"	"	+ 16	"	"	+ 4	"	"
személysz. kocsisnak	8	"	"	+ 16	"	"	+ 4	"	"
igáskocsisnak	6	"	"	+ 20	"	"	+ 2	"	"
évi béresnek	6	"	"	+ 20	"	"	+ 2	"	"
vagy:	8	"	"	+ 16	"	"	+ 4	"	"
ostorosnak	6	"	"	+10-12	"	"	+ 0-2	"	"
gulyásnak	6	"	"	+12-20	"	"	+ 2	"	"
kanásznak	-			10	"	"			
Az aratási konvenció		"	"		"	"		"	"
ezévből	9	"	"	+18	"	"	volt.		

Az „aratók” néven szerződött dolgozók ugyancsak éven át foglalkoztatott mezőgazdasági munkások voltak, akik a faluból jártak be munkára. Szerződésük biztosította folyamatos munkalehetőségüket.

Az aratásért 9.-ik részt kapták szalmával együtt. Évi járandóságukhoz tartozott továbbá 1200 n.öl betrágyázott szántóföld is.

Övék volt az összes rétkaszálás 1/3 részesbérért, a gazdasági utakat szegélyező szederfák évi „botolása” 1/5 részért, az erdei fakitermelés / megállapodás szerinti díjazás ellenében / továbbá az árkolás teljesítménybérben. Az évközben teljesített egyéb munkák bérét a legmagasabb napszámdíjban készpénzben kapták kézhez.

A vincellér a badacsonyi szőlőmunkákat teljes hatáskörrel és tekintélyes önállósággal vezette. Erre helyzeténél fogva szüksége is volt. Ő szerződött, nyilvántartotta és fizette a munkásokat és az egyéb felmerült költségeket.

Természetben konvenciójáról adat csak 1917 évből maradt fenn. Tehén-, sertés- és baromfitartással, szolgálati lakással, melléképületekkel, istállóval rendelkezett. Részben természetbeni, részben pénzbani járandóságai voltak.

A terményeket, anyagokat Kamondról Badacsonyba igáskocsi-fuvarral szállították. Az istállótrágyát vasúti kocsirakományként adták fel.

Hónaposokat Badacsonyban a szőlő 4 ½ hónapi folyamatos munkáira alkalmaztak: április 1-től augusztus 15-ig tartó időszakra.

Az 1944 évi szerződés szerinti járandóságuk a következő volt:

a férfiak havonként 100 kg búzát, 100 kb. rozsot, 50 kg árpát, 50 kg kukoricát és 80,-P készpénzt;

a nők 90 kg búzát, 90 kg rozsot, 30 kg árpát, 30 kg kukoricát és 60,-P készpénzt kaptak.

A fentiekből a gabonát augusztus 15-én, a kukoricát törés után, a készpénzt minden hónap végén kapták kézhez.

Kötelezték továbbá magukat a leszerződött időszakon kívül esedékes metszési, szüreti, feltöltési munkák elvégzésére is, a mindenkor szokásos napszámmért. A munkaadó a szerződésbe vállalta a dolgozó gyógykezelését 8 napig tartó betegsége alatt.

A badacsonyi szőlőt 1881-ben éven át napszámosok művelték. A napszámbért férfiaknál 50 krajcár, nőknél a munka nehézsége szerint változóan 20- 25 – 30 – 40 krajcár volt.

Kapálásban a legmagasabb 40 krajcárt keresték, a többi munka zömét 30 krajcárért végezték el. Az egy év alatt így kifizetett napszámber összesen 300,30 forintot az egyéb készkiadások 316,30 forintot tettek ki.

Az első világháború igen erősen érezte hatását a mezőgazdasági dolgozók terményellátásában is. A rekvirálások a megállapított hivatalos fejadagon: a „fejkvótán” valamint a szükséges vetőmagon és az állatok takarmányozásához minimálisan szükséges abrak mennyiségén felüli terményeket elvitték a gazdaságból.

1917-ben a rendelkezésre álló adatok szerint a foglalkoztatottak és családtagjaik az alábbi három kategória szerinti kenyérgabona fejadagot tarthatták meg:

a/ 15 évnél idősebb termelők, férfimunkások és gazdasági férficselédek havonta 16 kg gabonát = 10,08 kg lisztet

b/ a gazdaságban férfimunkát teljesítő nők 13 kg gabonát 8,78 kg lisztet

c/ a többiek 10 kg gabonát 6,75 kg lisztet.

1918. januárjában csökkentették a fejkvótát, és csupán két kategóriát állapítottak meg, mégpedig havi

a/ 15 kg kenyérgabonát és

b/ 10 kg kenyérgabonát

1918 áprilisában tovább csökkentették a fejadagot, mégpedig havi

a/ 13 kg kenyérgabonára és

b/ 9 kg kenyérgabonára

A felsorolt korlátozások a legtöbb családot erősen sújtották, mert pl. egy igáskocsis évi konvenciója 6 mérő búza és 20 mérő rozs volt, ami együttesen 1194 kg kenyérgabonát tett ki. Ezzel szemben a felesége és 4 fő 13 éven aluli gyermeke után is összesen csak évi 828 kg kenyérgabonát tarthatott meg természetben. Ez pedig a sokgyermekes család esetében is havi 30,5 kg kenyérgabona-elvonást jelentett. Utóbbinak egy része pedig öröletéskor kenyérré, másik része korpává háztáji abrakká változott volna.

Növénytermesztés

Ez a már ismertett művelési ágak között oszlott meg. Az egyes táblákat határoló utak jegenyenyár- és eperfákkal szegélyezettek voltak. Utóbbiak a selyemhernyótenyésztés takarmányát szolgáltatták, másrészt botolásukból került ki az évi béresek nyári tüzelője.

Az utak és a gazdasági táblák között karbantartott árkok voltak.

A táblák megközelítése szellemesen szerkesztett, a kocsi után kötött két keréken guruló és a helyszínen az árkon áttolt mozgó hidakkal történt.

A területek a két major körül helyezkedtek el. Mindegyik zárt rendszerű, épített fallal körülvett egység volt. A Marcal völgyében kaszálók voltak, amelyeket a sarjú után legeltettek.

A kertészet és a kamondi szőlő csupán a házi szükségletek kielégítését szolgálta. A badacsonyi szőlő bora nagyjából piacra került. A szántóföldön a szarvasmarhaállomány takarmányát megtermelték. A szántóföldi növénytermesztés szerkezetét két különböző időszak adatainak tükrében tekinthetjük át a következők szerint:

	<u>T e r m e s z t e t t n ö v é n y e k</u>				
Táblaszám:	1893.	1894.	1895.	1896.	1897.
11.	kukorica	zab	rozs	z. bükköny	búza
12.	lucerna	lucerna	tak.árpa	kukorica	búza
13.	„k e n d e r f ö l d ”				---
14.	burgonya	takarmány	lucerna	lucerna	búza
15.	búza	kuk. és burg.	zab	búza	rozs lóherével
16.	rozs	z.bükköny	búza	kukorica	zab
17.	búza	répa	zab	rozs	cukorrépa
18.	árpa lóherével	lóhere	búza	kukorica	zab
19.	takarmány	búza +	takarmány +	takarmány +	répa
22.	lóhere	ugar	búza	répa	árpa
23.	l e	g	e	l ö	---
26.	l e	g	e	l ö	---
27.	búza	rozs	z.bükköny	búza	kukorica
28.	répa	árpa lóherével	lóhere	búza	z.bükköny
29.	parlag	búza	répa	zab, árpa	lucerna, rozs
30.	z.bükköny	búza	kukorica	árpa lóherével	lóhere
34.	z.bükköny	búza	kukorica	árpa lóherével	lóhere
35.	burgonya	búza	kukorica	árpa lóherével	lóhere
36.	zab	búza	burgonya	tozs	zab
38.	zab	rozs	árpa lóherével	lóhere	búza
39.	rozs	burgonya	rozs +	zab	burgonya
40.	rozs	burgonya	rozs	z.bükköny	rozs
41.	zab	rozs	burgonya	rozs	zab
42.	rozs	zab	rozs	burgonya	rozs
43.	rozs	zab	rozs	burgonya	rozs

T e r m e s z t e t t n ö v é n y e k

Táblaszám:	1927.	1928.	1929.	1930.	1931.
11.	burgonya	zab	búza	bíborhere	búza +
12.	zab	búza	lóhere	búza	rozs +
13.	k o n y h a k e r t				- - -
14.	lóhere	búza	répa	búza	rozs +
15.	búza	rozs	bíborhere	z.bükköny +	búza +
16.	búza	bíborhere	árpa	takarmány	búza japánkoles szudáni fű
17.	búza	répa	z.bükköny	búza	rozs, baltacim
18.	bíborhere				
19.	kukorica	árpa	takarmány	búza	lóhere
22.	rozs +	takarmány	búza	rozs	kukorica
23.	répa	z.bükköny	búza	rozs +	répa
26.	l e g e l ő				legelő kukorica
27.	takarmány	búza, árpa	rozs	lóhere	búza +
28.	árpa	lóhere	búza +	kukorica	z.bükköny
29.	z.bükköny	búza	rozs +	répa	árpa lóherével
30.	lóhere	búza +	répa kukorica	árpa +	árpa
34-35.	zab	rozs	lóhere	búza rozs +	burgonya, köles bíborhere
36.	rozs búza	bíborhere	rozs	burgonya	mustár, zab mohar
37-38.	bíborhere	rozs	burgonya	zab +	rozs japánkoles szudáni fű
39-40.	rozs	burgonya	zab	rozs +	burgony
41.	rozs	bükköny	rozs	burgonya	zab
42.	bükköny	rozs	burgonya	zab	bíborhere zöldnek bíborhere magnak rozsosbükköny z.
43.	rozs	burgonya	zab	rozs	rozs +
Fülöptag	burgonya	zab	búza rozs	rozs	bíborhere tak +

A növénytermesztésre jellemző a termesztési táj és a belső szükségletek által meghatározott termelési szerkezet. A terület lényegében Kemenesalja szélébe tartozik / nyugatról szomszédos községe: Kemenesaljapálfa/. Az ismertett növényssorrend kiegészítéseként meg kell jegyezni, hogy a meglehetősen szűkös terület jobb kihasználására rozs után gyakorta vetettek köles másodvetést. A táj jellegzetes egyéves pillangós növényét: a bíborherét

vetőmagnak és takarmánynak egyaránt szívesen termesztették. E növényünk vetőmagjának különösen századunkban nőtt meg az exportja.

Gyepgazdálkodás

A füvel borított területek túlnyomórészt a Marcal-berekben fekvő rétekből állottak. Régebben sok gondot okoztak a Marcal áradásai, ezért annak vizét összesen 3 szabályozott, párhuzamosan vezetett mederbe terelték ezen a szakaszán. A nagyobb árhullámok azonban így is sok gondot okoztak. A terület anyaszénát és sarjút szolgáltatott. A sarjú után növedéket rendszeresen szarvasmarhákkal legeltették. Itt volt a béresek illetmény-kaszálóföldje is. A 23. és 26. sz. tábla a többi szántóföld közé ékelődött, lényegében a gazdaság „derekán” elhelyezkedő terület, a Marcal-bereken kívüli ásványi földrészre esett. Ide a külső majorból járt a ridegmarhaállomány legelni. Az itatásra gémeskut szolgált. Legeléssel volt továbbá hasznosítva az erdő nagyobb része is, kivéve az oltalomra szoruló friss erdőfelújítási részeket. A legelőkön a trágya szétterítésével, begereblyezésével szolgálták a tápanyagutánpótlást. A mélyebben fekvő rétek savanyúfű-részaránya szükségessé tette a szántóföldi szalastakarmánytermesztés megvalósítását.

Erdőgazdaság

Az erdősített terület a gazdaság keleti végébe esett, a Marcal-berekkel átellenben eső szélére. Ezen keresztül vezet a Székesfehérvárt Celldömölkkel összekötő vasútvonal. Kerta vasútállomás ennek közvetlen szomszédságában van. Az erdő összefügg a nagyobb kiterjedésű károlyházi erdőséggel.

A külső major ridegen tartott szarvasmarha-állományával legeltették az e célra alkalmas erdőt. Az erdő faállománya elsősorban akácból és tölgyből állott. Egyes részein elegyes nyír- és egyéb fafajok is találhatóak voltak.

Az erdőhasználat tervszerű volt. A fehozam értékesítése és elszállítása a közeli vasúti rakodóvágány felhasználásával igen előnyösen oldódott meg. A felmunkált faanyagot általában egyetlen cég részére értékesítették. Az akácos botolásából konvenció-tüzelő lett, a tarvágások terméke értékesítésre került.

A gazdaság 1938 évi kishaszonbérbe-adásakor az erdőhasználatot nem adták bérbe, csupán az erdő mindenkor meghatározott felének legeltetését.

A gazdasági utakat a selyemhernyó tenyésztésre is szolgáló, szabályos sorfának ültetett eperfák, részben nyárfák szegélyezték. Ezek tüzelőként konvencióban adták ki az éves béreseknek. Saját vertikális üzem a fahozam továbbfeldolgozására nem létesült. Ehhez az adott erdő kicsi.

Vadgazdaság

A fentebb leírt kis erdőrésznek saját nagyvad-állománya nem alakulhatott ki. Átjártak azonban ebbe az erdőbe is a károlyházi erdészeti szarvasai és őzei.

A 18. és 23. sz. gazdasági táblák között úgynevezett „fakert” az apróvad részére remizül szolgált. Itt és a parkban is a foglyokat, fácánokat e célra épített, tetővel ellátott etetőekben telente rendszeresen etették.

A nyulak részére is helyeztek ki szigorú teleken szénát az etetőbe. A vadgazdálkodás így a takarmányozás, a költség oldalán is megvalósult.

A felsorolt három apróvad – de főként a szárnyasvad – létszáma ök-szerű vadgazdálkodás nyomán mindig kiegyensúlyozott és egészséges volt. A foglyok és fácánok a rovarok irtásával is hasznot hajtottak.

Állattartás, tenyésztés

A gazdaság üzemszervezésének legfontosabb tényezője, és a szántóföldi termékek magasabb szintű hasznosítója az okszerű állattenyésztés és tartás volt. A létszámviszonyokra a Múzeum részére már átadott leltárviszonyok felvilágosítást adnak.

Dr. Magyar Károly halála után 1931 évben a gazdaságnak a következő állatállománya volt:

Állatlétszám 1931-ben:

- 2 db parádészló
- 4 db igásló
- 17 db fejőstehén
- 1 db bika

3 db növendékbika
21 db növendéküsző
18 db növendéktinó
14 db igásökör
70 db birka
7 db sertés
14 db malac

A fentiekhez járult az alkalmazottak tehén-, növendékmarha-, sertés- és baromfiállománya, továbbá a tulajdonos házi baromfilétszáma és méhészete. Utóbbiakról sajnos írásbeli feljegyzés nincsen.

A szarvasmarhatenyésztés és tartás dominál láthatóan állatlétszám tükrében is. Ezt segítette elő a jól termő legelő- és rétterület, a szántóföldi szalastakarmányok eredményes termesztése. A tehenészet a belső major tehenistállójában talált helyet. Itt 30 db állatra volt hely, a szopósorjak is itt voltak. Az istállóhoz szervesen csatlakozott a tejház, ahol annak idején sajtot is gyártottak. A tejet egyébként a tejeskocsi vitte a begyűjtőbe. Itt kell ismételt megemlékezni arról, hogy Dr. Magyar Károly kezdeményezésére és elnöklétével alakult meg Kiskamond székhellyel 1910-ben az első hazai tejelést ellenőrző egyesület, amely kezdeményezés termékeny talajra talált a kor gazdatársadalmában, és új korszakot nyitott a korszerű szarvasmarha-egyedkiválasztásban, amelynek alapja az egyedi termelőkéesség évi illetve laktációnkénti literben és tejsírban.

Azon túl, hogy ezeket az előre mutató elveket saját – aránylag kis létszámú, de intenzív – tehenészetében megvalósította, tehenészetét TBC-mentes állománnyá tette, és a rendszeres tuberkulózisok alkalmával pozitívan reagáló egyedeket selejtezte, értékesítette. Ez az elv áldozatot követelt, mert a jól tejelő tenyészállatokat csak vágóhídi áron értékesíthette, azokat nem tenyésztésre adta tovább.

A tenyészállatállomány színvonalának felemelésére és az anyag felfrissítésére 1911 és 1913 augusztusában a svájci Simmenthal kantonból hasas tenyészüszőket, teheneket importáltatott. Ezek már Kamondon ellettek le. A tehenekről és borjaikról telivér simmenthali házi törzskönyvet vezettek, az Országos Törzskönyvelő Bizottság pedig az egyedeket az országos törzskönyvbe vezette be.

A fontosabb takarmányok keményítőértékét és emészthető fehérje-tartalmát az Állatételtani és Takarmányozási Kísérleti Állomással vizsgáltatták meg. Az egyedi takarmányozást a regisztrált tejtermelés és a takarmány beltartalma figyelembevételével valósították meg. A Szarvasmarha Ellenőrző Egyesület e célra kiképezett tejjellenőrt alkalmazott. Utóbbi havonta felkereste az egyes tehenészeteket, ahol mind a reggeli, mind az esti fejés tehenenkinti eredményét, az egyedektől fejt tej zsírtartalmát rögzítette. Az egyedi takarmányozás és a tenyészkiválasztás illetve a selejtezés eme pontosan vezetett adatokon alapult.

A teheneknek és a bikáknak külön karámiuk volt az istálló előtt. A levegőn-tartást még az istállózott állatok esetén is szükségesnek tartották. Az ivóvizet gémeskut szolgáltatta.

A világháború hiánygazdálkodása a tehenészetet is erősen sújtotta. Az illetékes helyen benyújtott folyamodvány alapján az Országos Közélelmezési Hivatal 1917 október 6-án kiadott engedélyében járult hozzá, hogy a tulajdonos az akkori 23 tehénre darabonként 7-7 q abrakot vásárolhasson. Ez csupán napi 1,9 kg-os átlag-abrakadagnak felelt meg. A tehénállomány az első világháború végére minimálisra csappant, úgy hogy a háborút követően gyakorlatilag mindent újra kellett ebben az üzemágban is kezdeni.

A tehenészetéről, a szarvasmarhatenyésztéséről és az Ellenőrző Egyesületről megmaradt nagybecsű eredeti okmányokat 1974. január 18-án megőrzésre felajánlottam és elküldtem a Mezőgazdasági Múzeum Adattárának. További információkat ezekről és saját begyűjtött anyagáról Dr. Kecskés Sándor ny. tudományos főmunkatárs /1143 Budapest, Zászlós u. 4. III.1. / tud nyújtani.

A leválasztott borjakat rideg-tartásra fogták, majd szelektálták őket tenyésztésre illetve értékesítésre kerülő üszökre, tenyészbikákra illetve tinókra. Az igát elsősorban az ökrök adták, majd ezeket ősszel lekötötték, és feljavítva húsrá értékesítették.

Az extenzív állattenyésztés és tartás tipikus állata a juh. A megfelelő legelési lehetőségek mellett a külső majorban rentábilis juhászat volt. A nyáj létszáma 70 és 100 között mozgott.

1909- elején Dr. Magyar Károly levélbeli tárgyalásba kezdett a híres hamburgi állatkereskedővel és állatkerttulajdonossal: Carl Hagenbeckkel. Ennek tárgya karakül juhállomány beszerzése volt. A nevezett kereskedő egy 30 darabos vétel esetére darabonként 180,- M árat kért, Altona a.E. vasútállomáson berakva, és a vevő kockázatára vasúton

szállítva. A meghatározott darabszámra szóló ügylet esetében az eladó mindazonáltal saját költségén kísérőt rendelt volna az élő szállítmány ápolására az egész utazás idejére. A vámköltségek a vevőt terhelték volna. A kereskedővel végül sem sikerült egyezsége jutni, így a kamondi juhászat továbbra is Merinó fajtájú maradt. A bárányoztatás itt húsvét tájára esett.

Sertéstartást csak vásárolt abrakon lehetett volna elképzelni, így üzemi sertésenyésztéstől és hizlalástól elálltak, csak a tulajdonos és a dolgozók családjának szükségletét biztosították. A dolgozók sertéstartása a sertéslegelőn alapult, az abrakot a konvencióból ki-ki maga adta hozzá.

Igás- és hintóló a szükségleteknek megfelelő létszámban állott rendelkezésre, figyelembe véve a nagy ökörlétszámot. E vonalon tenyésztésről nem lehetett szó.

Baromfitartás és méhészet csak a ház körüli méretekben volt. Mézből viszont értékesítésre is jutott. Adatok e két állattartási ágról nem kerültek elő.

Az állattenyésztés és tartás a talajerő fenntartásához és növeléséhez szükséges trágyát a vetésváltás által megkívánt időközönként biztosította a növénytermesztés számára. Így zárult be a kör a magaidejében modern elvekre épített dunántúli középüzem gazdálkodási rendszerében.

Keszthely, 1974. március 19.

**/Órffy László/
tudományos csoportvezető**